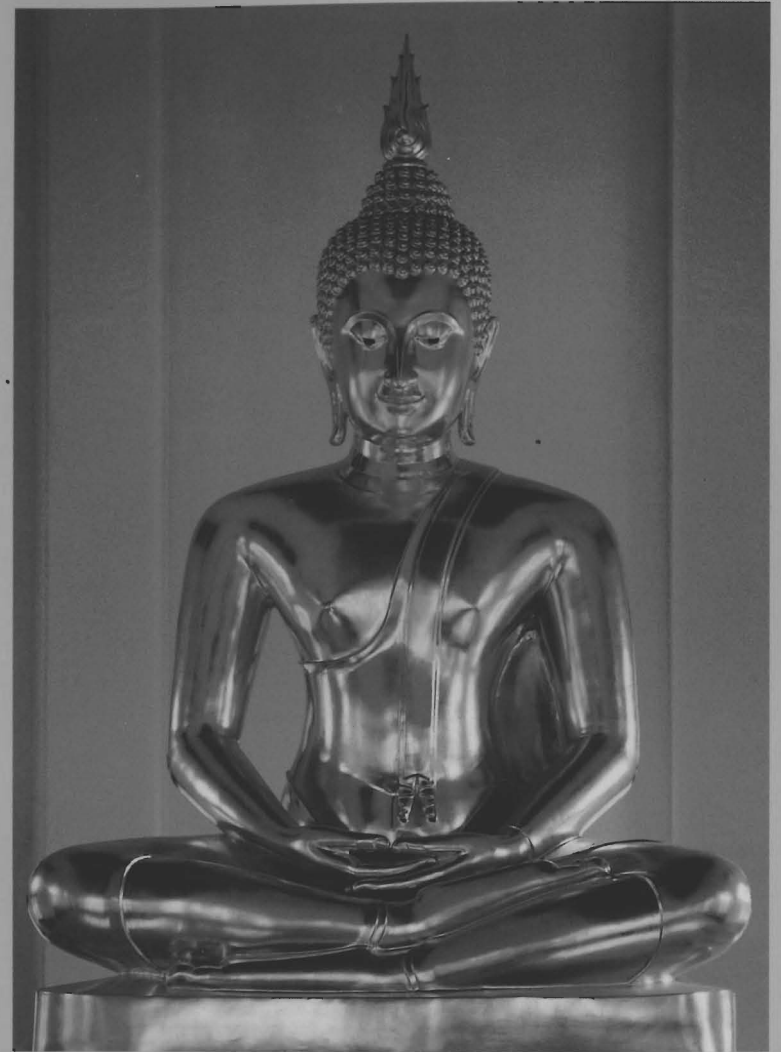

พระอุโบสถ วัดญาณเวศกวัน

กรรมกับโรคพันธุกรรมในทัศนะพระพุทธศาสนา
พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต)

12/1/53

**กรรม
กับโรคพันธุกรรม
ในทัศนะพระพุทธศาสนา**

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

กรรมกับโรคพันธุกรรม ในทัศนะพระพุทธศาสนา

© พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

พิมพ์ครั้งที่ ๔ - พฤษภาคม ๒๕๔๓

- บริษัท เอกยวงวต์ จำกัด พิมพ์เป็นธรรมทาน

๕,๐๐๐ เล่ม

๕,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ บริษัท พิมพ์สวย จำกัด

โทร. 280-2074-8 โทรสาร 281-9512

อนุโมทนา

คุณธัมภา วนากุล ได้แจ้งความประสงค์ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ “กรรมกับโรคพันธุกรรม ในทัศนะพระพุทธศาสนา” เป็นธรรมทาน เพื่อเผยแพร่คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป อาตมาขออนุโมทนาตามความประสงค์ด้วยความเต็มใจ

การพิมพ์หนังสือแจกเป็นธรรมทาน เป็นทานอย่างสูงสุด ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่า เป็นทานอันเลิศชนะทานทั้งปวง

ขออนุโมทนา คุณธัมภา วนากุล ที่ได้บำเพ็ญธรรมทาน ซึ่งเป็นการช่วยกันเผยแพร่สัมมาทัศนะให้ขยายกว้างขวางออกไป อันจะเป็นรากฐานแห่งสัมมาปฏิบัติเพื่อนำไปสู่สันติสุขที่แท้จริง ขออำนาจแห่งธรรมทานกุศลจริยาที่ได้บำเพ็ญครั้งนี้ จงอำนวยผลเพื่อความเจริญแพร่หลายแห่งกุศลธรรม และประโยชน์สุขของมหาชนตลอดกาลนาน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๘ เมษายน ๒๕๔๓

กรรมกับโรคพันธุกรรม ในทัศนะพระพุทธศาสนา*

ปจจนา

ปัจจุบันมีการตรวจกรองทางพันธุศาสตร์ ว่าผู้ใดมียีนผิดปกติที่ทำให้เกิดโรคหรือสามารถถ่ายทอดโรคต่อไปยังลูกหลานได้ เพื่อจะได้นำความรู้ไปใช้ตัดสินใจป้องกันการเกิดโรคพันธุกรรม อย่างไรก็ดี การตรวจพบว่าตนเองมีความผิดปกติทางพันธุกรรมมีผลกระทบทางจิตใจและสังคมมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้สึกว่าถูกตราหน้าทางสังคม รู้สึกว่าตนเองไร้ค่าหรือด้อยกว่าคนอื่น และความกลัวที่จะรู้ว่าตนเองมีความผิดปกติทางพันธุกรรม

การตรวจกรองทางพันธุศาสตร์มีประโยชน์ แต่การนำมาใช้จะต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจและการยอมรับของประชาชน รวมทั้งต้องคำนึงถึงประเด็นทางสังคมศาสตร์และประเพณีที่เกี่ยวข้องกันด้วย

* ตอบคำถามของ รศ. พ.ญ.จินตนา ศิริพานิช ลงพิมพ์ใน สารศิริราช ปี ๒๕๓๘ ฉบับที่ ๔๗ หน้า ๙๓๙-๙๔๖

ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องกรรม อาจมีผลกระทบต่อเจตคติและการตัดสินใจเกี่ยวกับการป้องกันโรคพันธุกรรม อาจเป็นได้ทั้งทางลบและทางบวก เช่น ถ้าหากคิดว่าสุดแล้วแต่กรรม ถ้าลูกจะเป็นโรคก็ยอมรับกรรม เช่นนี้ก็อาจเป็นผลเสียเพราะจะไม่พยายามหาทางป้องกัน แต่อีกด้านหนึ่ง ความเชื่อว่ามีลูกเป็นโรคพันธุกรรมเนื่องจากกรรมเก่า ก็อาจช่วยให้ยอมรับและช่วยผ่อนคลายความทุกข์ได้บ้าง ความเชื่อเรื่องกรรมอาจทำให้พยายามสร้างความดี ให้ความเมตตาช่วยเหลือเลี้ยงดูคนที่ เป็นโรคพันธุกรรมเป็นอย่างดีได้

นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องกรรมอาจจะมีอิทธิพลในด้านมุมมองของสังคมต่อคนไข้โรคพันธุกรรม สังคมอาจรังเกียจ อาจสงสาร หรืออาจคิดว่าชาติก่อนคงทำกรรมไว้มาก มุมมองของสังคมอาจมีผลกระทบต่อความรู้สึกและต่อการตัดสินใจตรวจและการยอมรับผลการตรวจกรองทางพันธุศาสตร์

ขอนมัสการเรียนถามว่า พุทธศาสนามีคำอธิบายเรื่องหลักกรรมในแง่ความสัมพันธ์กับการเกิดโรค โดยเฉพาะโรคพันธุกรรมและคามพิการแต่กำเนิดอย่างไร

วิสัยขนา

โรคเกิดได้จากเหตุปัจจัยหลายอย่าง เกิดจากสภาพดินฟ้าอากาศ ก็มี การบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอก็มี การถูกทำร้ายก็มี เกิดจากกรรมก็มี พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า หากใครเห็นว่าโรคทุกอย่าง ความบาดเจ็บทุกอย่าง เกิดจากกรรมทั้งสิ้น อย่างนั้นถือเป็นการเข้าใจผิดพลาด โรคนี้เกิดได้

จากหลายเหตุ กรรมก็เป็นเหตุปัจจัยอย่างหนึ่งในบรรดาปัจจัยเหล่านั้น
พีชนิยามก็เป็นกฎธรรมชาติอีกกฎหนึ่งที่มีเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้

ในทางพุทธศาสนาได้แบ่งกฎธรรมชาติไว้อย่างน้อย ๕ กฎ

อุตุนิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นไปของสภาพแวดล้อม เช่น ดินฟ้าอากาศ ความเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิ การเคลื่อนไหวของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวต่างๆ

พีชนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพืชพันธุ์

จิตตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิตใจ

กรรมนิยาม กฎธรรมชาติที่ว่าด้วยการกระทำของมนุษย์ที่เกิดจากเจตจำนงหรือเจตนา คือกระบวนการแสดงผลของเจตจำนง

ธรรมนิยาม คือกฎทั่วไปแห่งเหตุและผล เช่นว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นดับไป เป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

เมื่อพิจารณาดูสิ่งทั้งหลายที่อยู่ภายใต้กฎเหล่านี้ ชีวิตมนุษย์นั้นเป็นส่วนประกอบที่ขึ้นอยู่กับ ๕ กฎครบทั้งหมด (ธรรมชาติภายนอกหลายอย่างจะขึ้นอยู่กับเพียง ๒-๓ กฎ เช่น ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ขึ้นอยู่กับกฎธรรมชาติเพียงอย่างสองอย่าง เช่น อุตุนิยามและพีชนิยาม) ฉะนั้นเราจะต้องแยกออกไป จะไปเอาอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ จะบอกว่าเกิดเพราะกรรมเป็นตัวกำหนดไปหมดไม่ได้

โรคของพืชพันธุ์ หรือพันธุกรรม คงใช้ศัพท์ผิดเลยเป็นเรื่องกรรมไปจริงๆ แล้วไม่ใช่เรื่องกรรม อาจเรียกว่าพันธุนิยามหรือเรียกเป็นอย่างอื่นของพระเรียกว่าพีชนิยาม กฎแห่งพืชพันธุ์ เป็นเรื่องของยีนหรืออื่น ๆ กรรมจะมีความสำคัญที่ว่า กรรมเป็นตัวปรับสภาพของจิตที่เป็นองค์

แห่งภพของเขา ให้เข้ากันกับพืชพันธุ์ที่มีความบกพร่อง ถ้ามองในแง่กรรมก็คล้าย ๆ ว่า กรรมนำไปให้เขาเกิดให้เหมาะกับสภาพการเกิดที่มีความบกพร่องอันนี้ แต่บางทีก็เหมาะสมในแง่อื่น คนที่พีชนิยามมีส่วนบกพร่องก็อาจจะไปเหมาะสมในแง่อื่น ส่วนนี้ก็เลยต้องมารับผลเสียไปจะมองแบบแง่เดียวตายตัวไม่ได้

เป็นอันว่า เรื่องโรคภัยไข้เจ็บไม่ใช่เป็นเรื่องของกรรมอย่างเดียว เพราะว่ากฎธรรมชาติตามหลักพระพุทธศาสนามีหลายกฎ พีชนิยาม หรือกฎแห่งพืชพันธุ์ ก็เป็นอันหนึ่ง และอย่าสับสนคำว่า 'พันธุกรรม' กับคำว่า 'กรรม'

ปจจา

การตรวจว่าผู้ใดมียีนผิดปกติที่ทำให้เกิดโรคหรือสามารถถ่ายทอดโรคไปยังลูกหลานได้ มีจุดประสงค์เพื่อนำความรู้นี้ไปใช้ป้องกันการเกิดโรคพันธุกรรมในครอบครัว เช่นโดยการคุมกำเนิด หรือการทำแท้ง (ซึ่งเคยนมัสการเรียนถามท่านเกี่ยวกับเรื่องนี้จนได้คำตอบชัดเจนแล้ว)

บางศาสนาถือว่าการคุมกำเนิดผิด ทำไม่พุทธศาสนาจึงไม่ถือว่าการคุมกำเนิดเป็นสิ่งผิด วิธีนี้น่าจะเป็นสิ่งที่ดีเพราะว่าเป็นการป้องกัน

วิสัยนา

เป็นสิทธิของคนแต่ละคน ของเราไม่มีพระเจ้าที่จะคอยบังคับใคร กฎธรรมชาตินี้เป็นธรรมดา ธรรมดาความจริงอย่างไรก็อย่างนั้น ถ้าการคุมกำเนิดไม่ใช่ไปทำแท้ง ไม่ใช่การฆ่าคน ไม่ผิด นั่นก็เป็นสิ่งที่ควรจะ

กระทำ ถ้าหากว่าดูแลประโยชน์เกิดมากกว่า มันก็กลายเป็นดีไป อย่าไปทำให้คนเขาต้องมารับความทุกข์โดยใช้เหตุ

ปัญหา

ปัญหาอย่างหนึ่งที่แพทย์พบก็คือ คนที่มีลูกพิการหรือเป็นโรคแล้ว ถ้ายอมรับว่าเป็นเรื่องของกรรมก็อาจจะไปแสดงตัวหรือไปขอความช่วยเหลือให้เป็นที่ยอมรับของคนอื่น พอมีลูกคนใหม่ก็พิการอย่างนี้อีก ความเชื่อเรื่องนี้จะแก้อย่างไร

วิสัยทัศน์

จุดที่พลาดอยู่ตรงที่เขาอายุว่าเป็น "โรคของเวรกรรม" ต้องมองว่ามนุษย์ทุกคนเป็นสัตว์ที่มีกรรมติดกรรมชั่วปน ๆ กันไป มนุษย์เป็นสัตว์ที่แปลกจากภพอื่น ๆ คือเป็นภพที่มีความดีความชั่วปน ๆ กันไป บางคนบกพร่องด้านนี้อาจจะไปดีด้านโน้น เราบกพร่องด้านนี้เราอาจจะไปดีด้านอื่น

ในทางพุทธศาสนาถือหลักการฝึกฝนพัฒนาตนให้ดียิ่งขึ้น ถ้ามีอะไรที่เราจะแก้ไขให้ดีขึ้นเราต้องทำ มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ แก้ไขได้ ปรับปรุงได้ ฉะนั้นหลักการก็คือ (๑) เราอาจจะมีจุดอ่อนแ่งนั้นแต่ไปดีแ่งโน้น คนอื่นเขามีแ่งดีอันนี้แต่เขาก็ไปมีจุดอ่อนอันโน้น (๒) แต่ละคนมีจุดอ่อนจุดด้อยคนละอย่าง ส่วนดีก็รักษาพัฒนาให้ดีขึ้นไป ส่วนไหนบกพร่องก็ต้องปรับปรุงแก้ไขให้ดี เพราะฉะนั้นยังมีวิธีการแก้ไขเราจึงต้องแสวงหา ถือว่าเป็นโอกาสที่จะได้พัฒนาตัวเอง ไม่ควรจะไปตัดโอกาส (๓) ถ้าใครไม่พัฒนาตัว

เอง เช่น ยอมรับว่าผลกรรมเราทำมาเลยเป็นอย่างนี้ แล้วไม่แก้ไขปรับปรุง ท่านถือว่าทำกรรมชั่วใหม่ กรรมชั่วนี้คือความประมาท เมื่อเรารู้ว่ามีจุดอ่อนข้อบกพร่องนี้ ปล่อยทิ้งไว้แล้วไม่แก้ไข คือ *ความประมาท*

ความประมาทเป็นอกุศลกรรม คือทำกรรมชั่ว ถ้าเคยทำกรรมชั่วไม่ดีมาก่อนแล้ว รับผลของกรรมเก่าที่ไม่ดีแล้ว ยังมาทำกรรมชั่วซ้ำเติมหนักเข้าไปอีก นี่คือการประมาท ถ้าเราทำกรรมมาไม่ดีแล้วผิดพลาด ก็ให้รู้ว่าที่ผ่านมานั้นไม่ดี ควรตั้งหน้าตั้งตาแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น ทำกรรมใหม่ให้ดี ให้กรรมเก่านั้นเป็นบทเรียนไป ไม่ควรจะไปประมาททำกรรมชั่วซ้ำซ้อนเข้าไปอีก

กรรมชั่วที่คนมองไม่เห็นคือความประมาท พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้ ถือว่าเป็นอกุศลสำคัญ ความประมาทประกอบด้วย ๑. ปัญญาไม่มี เป็นโมหะ ๒. ขาดสติ สติไม่ใช้ ไม่ระลึกว่าจะไปบกพร่องอะไรเสียหายแล้วจะได้แก้ไข ขาดสติขาดปัญญาหมดเลย

ปัญหา

บางคนดื่มเหล้าสูบบุหรี่จัดแล้วเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้น เมื่อแพทย์แนะนำว่าควรงดเสีย เขาก็บอกว่าถ้าจะโงะโงะเกิดก็ต้องเกิด คล้าย ๆ กับมีกรรมมาแต่ชาติก่อน ถ้าจะต้องเป็นอะไรไปเขาก็ยอมรับ แต่ถ้าหากเขาไม่มีกรรมเขาจะดื่มเหล้าสูบบุหรี่ต่อนานแค่ไหนก็จะไม่เกิดอะไรขึ้น

วิสัยทัศน์

เขาถือเรื่องกรรมผิดตั้งหลายชั้น หลักกรรมไม่ใช่ 'กรรมเก่า'

กรรมก็คือกรรม ไม่มีคำว่ากรรมเก่า กรรมใหม่ กรรมอดีต กรรมปัจจุบัน กรรมอนาคต กรรมเก่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งในกรรม

ในพระพุทธศาสนาถ้าพูดว่า "กรรม" ไม่ใช่กรรมเก่า ลัทธิกรรมเก่าก็มีลัทธิหนึ่ง คือลัทธินิครนถ์ เป็นลัทธิมิจฉาทิล्ली ซึ่งพระพุทธเจ้าติเตียนไว้ ลัทธิกรรมเก่าคือถือว่าอะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรมเก่าไปหมดทั้งนั้น

ลัทธิ ๓ ลัทธิที่ผิดหลักกรรมพระพุทธเจ้าตรัสไว้ชัดเจน อภิธรรมกับอภ พระสูตรก็บอก คือ

(๑) ลัทธิปุพเพกตเหตุ (ปุพเพกตวาท) ลัทธิที่ถือว่าอะไร ๆ ก็เป็นเพราะกรรมเก่าที่ทำไว้แต่ชาติปางก่อน

(๒) ลัทธิอิสรนิมมานเหตุ (อิศวรนิรมิตวาท) อะไร ๆ ก็เป็นเพราะพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่บันดาล

(๓) ลัทธิอเหตุปัจจัย (อเหตุวาท) ลัทธิที่ถือว่าอะไร ๆ ก็เกิดขึ้นแล้วแต่ความบังเอิญ ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย แล้วแต่โชค

สามลัทธินี้ผิดหมดเลย

คนสูบบุหรี่ที่บอกว่าอะไรจะเกิดก็ต้องเกิด แล้วแต่กรรมเก่า นั้นตรงกับลัทธินิครนถ์ชัดเต็มทีเลยทีเดียว ถ้าถือหลักกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา จะต้องสร้างผลดีด้วยการเพียรพยายามทำสิ่งที่ดี ซึ่งเป็นการแก้ไขปรับปรุงพัฒนาตัวเองให้ดียิ่งขึ้น (หลักกรรมและหลักไตรสิกขา)

ปลุจฉา

ถ้าเช่นนั้นในชนบทที่มีความยากจนแร้นแค้น การยอมรับสภาพของตนเองโดยถือว่าเป็นกรรมเก่าก็ผิด แต่มีคนว่านั่นเป็นคตินิยมที่ดี ทำ

ให้คนไทยสันโดษ ยอมรับอะไรก็ได้

วิไลสนา

เรื่องกรรมเก่ามันผิดอย่างไร กรรมเก่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกรรม ฉะนั้นเวลานับถือต้องนับถือให้ครบหลักกรรม ไม่ใช่แค่กรรมเก่า กรรมเก่าคือสิ่งที่ทำให้เราเป็นอย่างปัจจุบัน เมื่อถึงปัจจุบันเราพบสภาพอย่างนั้นแล้ว หน้าทีของเราคือทำกรรมใหม่แก้ไข ทีนี้เราไปยอมรับว่าอนาคตก็เป็นเพราะกรรมเก่า ทำไมเราไม่นับขณะนี้ด้วยละ อนาคตนั้นเวลาพูดถึงกรรมเก่ามันต้องหมายถึงขณะนี้ด้วย เพราะอีกนาทีต่อไปจากนี้ มันก็กลายเป็นเก่าแล้ว กรรมข้างหน้าที่เราจะได้อะไรก็หมายถึงเดี๋ยวนี้ด้วย กรรมเก่าของปีหน้าก็คือปีนี้ด้วย แล้วปีนี้เราตกอยู่ในความประมาท ก็กลายเป็นว่าปีนี้เรากำลังทำกรรมชั่ว พอถึงปีหน้าเราก็เลยมีกรรมเก่าที่ชั่วเพิ่มเข้าไปอีก ทำไมไม่ทำกรรมปีนี้ให้ดี

ความเข้าใจเรื่องกรรมเก่ามันผิดพลาด หนึ่งในความเห็น สอง ในวิธีปฏิบัติ

ผิดพลาดในความเห็น หมายความว่า ในพระพุทธศาสนาท่านว่ากรรมเป็นการกระทำเหตุซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติ ที่ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ผลเกิดจากเหตุ มันเป็นกลาง ๆ มันไม่เฉพาะอดีต ไม่เฉพาะเก่า มันรวมปัจจุบัน อนาคต ทั้งหมดเลย ถ้าเราไปมองแต่กรรมเก่าว่าอะไร ๆ เป็นเพราะกรรมเก่า ก็เลยเข้าลัทธิมิจฉาทิล्लीไป

เราไม่ได้ปฏิเสธกรรมเก่า ผลที่เราประสบปัจจุบันนี้ถือว่ามาจากกรรมเก่า อดีตนับแต่วินาทีนี้ถอยหลังไปเป็นเก่าหมด ต่อไปข้างหน้าใน

อนาคตก็นับตั้งแต่วินาทีนี้เลยไป พอผ่านไปวินาทีเดียวขณะนี้ก็กลายเป็น
เก่าไปแล้ว

(ในดำนำวิธีปฏิบัติ จะตอบข้างหน้า)

ปัจฉา

โรคพันธุกรรมที่รุนแรง เช่นธาลัสซีเมีย ถ้าตรวจพบว่าเด็กเป็น
โรคก็อาจจำเป็นต้องพิจารณาทำแท้ง ถ้าไม่ทำแล้วเกิดมาทุกข์ทรมานหรือ
พิการก็เป็นบาป วิธีป้องกันยังมีวิธีอื่น เช่น ตรวจเสียก่อนว่าตนเองมีความ
ผิดปกติแฝงอยู่หรือไม่ จะได้ตัดสินใจได้ว่าจะมีลูกหรือไม่

เรื่องการป้องกันนี้บางคนก็ยอมรับ บางคนก็ไม่ยอมรับโดยบอก
ว่าอะไรจะเกิดก็ให้เกิด บางครั้งมีลูกคนที่หนึ่งพิการ คนที่สองที่สามก็ยังไม่
ป้องกัน เพราะยังเชื่อว่าเป็นผลของกรรม ทางพระพุทธศาสนามีความ
เชื่อเรื่องกรรมว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องโรคภัยไข้เจ็บอย่างไร

วิสัยนา

ทางพุทธศาสนาไม่ได้ถือว่าทุกอย่างเป็นเพราะกรรม โรคภัยไข้เจ็บ
หรือการเจ็บป่วยนี้มาจากหลายเหตุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ความเจ็บป่วย
เกิดจากการบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอก็มี เกิดจากสภาพดินฟ้าอากาศก็มี
เกิดจากการถูกทำร้ายก็มี เกิดจากเหตุภายในระบบร่างกายก็มี เกิดจาก
กรรมก็มี ถ้าใครถือว่าความเจ็บป่วยทุกอย่างเกิดจากกรรมทั้งสิ้นถือว่าเป็น
ความผิดพลาดของเขา อันนี้ก็เป็นพระสูตรหนึ่ง

พูดโยงไปอีกอันหนึ่งก็คือกฎธรรมชาติ พระพุทธเจ้าสอนว่าสิ่งทั้ง

กลายเป็นไปตามกฎธรรมชาติ เรียกว่าเป็นไปตามเหตุปัจจัย หรือที่เรา
เรียกสั้นๆ ว่า ธรรม ธรรมหรือกฎธรรมชาติทั้งหมดนี้จะแยกเป็นกฎ
ย่อยออกไป กฎธรรมชาติย่อยออกไปมี ๕ กฎ คือ อุตุนิยาม พีชนิยาม
จิตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยาม ดังได้เคยอธิบายมาแล้วข้างต้น

กรรมนิยาม หรือกฎแห่งกรรม เป็นเพียงกฎหนึ่งในกฎเหล่านี้
เพราะฉะนั้นไม่ใช่ทุกสิ่งต้องเกิดจากกรรมทั้งสิ้น ถ้าใครถือว่าทุกสิ่งเกิด
จากกรรมก็ผิด เพราะสิ่งทั้งหลายในสภาพแวดล้อมนี้ไม่ได้ขึ้นกับกฎ
แห่งกรรมเลย

ชีวิตของมนุษย์มีส่วนประกอบครบทุกอย่าง ไม่มีอะไรที่ครบถ้วน
เท่ากับมนุษย์ เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงขึ้นอยู่กับทั้ง ๕ กฎ แต่ที่เป็นกฎ
ของมนุษย์เต็มก็คือกฎแห่งกรรม เพราะความมนุษย์มีเจตจำนง การกระทำ
ของเขาเกิดจากเจตจำนง กรรมเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับมนุษย์มากที่สุด เพราะ
มนุษย์เป็นเจ้าของเรื่อง กฎธรรมชาติข้ออื่นยังขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมบ้าง
ปัจจัยภายนอกอย่างอื่นบ้าง แต่กรรมเป็นเรื่องที่มนุษย์เองเป็นผู้สร้างสรรค์
ฉะนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องเอาใจใส่เรื่องนี้เป็นพิเศษ เพราะมนุษย์เป็นเจ้าของ
กรรมหรือเจตจำนงนั้น เขาตั้งจิตคิดหมาย จำนงจงใจ แล้วก็ทำโน่นทำนี่
พูดนั่นพูดนี่ ฉะนั้นท่านจึงให้ความสนใจพิเศษกับเรื่องกรรม ในฐานะที่เป็น
เรื่องของมนุษย์ เกิดจากมนุษย์โดยตรง

มนุษย์เป็นเจ้าของกรรม เพราะตัวเป็นผู้ทำ และจะเป็นผู้เปลี่ยนแปลง
แปลงแก้ไขปรับปรุงในเรื่องกรรมทั้งหมดได้ มนุษย์ก็เอากรรมของตัวเองนี้
แหละไปสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม สัมพันธ์กับโลกภายนอก สัมพันธ์กับ
อุตุนิยาม พีชนิยาม การกระทำจากเจตจำนงของเขาเป็นเรื่องกรรมทั้งนั้น

เลย เพราะฉะนั้นจึงต้องให้ความสำคัญกับกฎแห่งกรรม

อย่างที่กล่าวแล้วว่ากฎแห่งกรรมเป็นกฎหนึ่งในบรรดากฎธรรมชาติ จะถือว่าทุกอย่างเกิดจากกรรมหมดไม่ได้ มีลัทธิที่ผิดลัทธิหนึ่ง ก็คือทุกอย่างนี้เป็นเพราะกรรมเก่า อันนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าเป็นลัทธิมิจฉาหิฐิ ชาวพุทธเราบางทีก็หลงเข้าไปในลัทธิกรรมเก่า

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่ามีลัทธิ ๓ ลัทธิที่ผิด ที่ไม่ใช่หลักกรรม คือ ปุพเพกตวาห (ลัทธิกรรมเก่า) อิศวรนิรมิตวาห (ลัทธิเทพบันดาล) และ อเหตุวาห (ลัทธิแล้วแต่โชค) ซึ่งได้เคยอธิบายมาครั้งหนึ่งแล้ว

กฎแห่งกรรมเป็นกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผล ไม่ใช่เฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่ง คือกรรมไม่ใช่เพียงกรรมเก่า กรรมเก่าเป็นเพียงปัจจัยในส่วนที่ผ่านไปแล้วอย่างเรามีชีวิตอยู่ในปัจจุบันนี้ก็ถือว่าเป็นผลรวมของกรรมเก่า สิ่งที่เราจะทำได้ในปัจจุบันคือกรรมใหม่ ซึ่งอยู่ในอำนาจของเรา เป็นสิ่งที่ท่านเน้นเป็นพิเศษ ถ้าใครบารามว่ามันก็แล้วแต่กรรมเก่าก็ปล่อยชีวิตไป มีความคิดผิด เพราะ

หนึ่ง ไปถือลัทธิกรรมเก่า ยึดถือเพียงส่วนเดียวของกรรม ในแง่ความรู้ความเข้าใจความคิดเห็นไม่ถูกต้อง

สอง ในเชิงปฏิบัติผิดอีก เพราะว่าไปปล่อยให้เป็นเรื่องกรรมเก่า เสียก็เลยตกอยู่ในความประมาท สิ่งที่เราจะแก้ไขปรับปรุงก็ไม่แก้ไขปรับปรุง สิ่งที่เราควรทำในปัจจุบันคือกรรมใหม่ที่ดียิ่งไม่ทำ

พระพุทธศาสนายังมีหลักการสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ เป็นสัตว์ที่มีการฝึกฝนพัฒนา ต้องปรับปรุงให้ดีขึ้นตลอดเวลา ด้วยสิกขาคือการศึกษา ซึ่งแปลว่าเรียนรู้และฝึกฝน ฉะนั้นการเรียนรู้

เรื่องกรรมก็คือการที่จะได้บทเรียนว่าอะไรบกพร่อง เราจะได้แก้ไขปรับปรุง เพราะฉะนั้นคนที่ว่ามันแล้วแต่กรรมเลยปล่อยตัวไม่แก้ไขไม่ปรับปรุง ก็ผิดหลักเรื่องการพัฒนาฝึกฝนตนเอง (สิกขา) และผิดหลักกรรม คือตกอยู่ในความประมาท ความประมาทก็เป็นกรรมชั่วอีก เป็นอกุศลอีก กลายเป็นว่าตัวก็รับผลกรรมเก่าที่ไม่ดีแล้วยังมาทำกรรมชั่วใหม่คือความประมาท เข้าไปอีก ก็เป็นอกุศลซ้ำเข้าไปอีก

อย่างที่บอกว่าจะต่อไปจะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่กรรมเก่า แล้วต่อไปอีกวันหนึ่ง อีกเดือนหนึ่ง อีกปีหนึ่ง การกระทำขณะนั้นก็กลายเป็นกรรมเก่าไปแล้วใช้ใหม่ เช่น กว่าจะถึงเดือนหน้าสิ่งที่ทำในเดือนนี้ก็คือกรรมเก่าแล้ว แต่ตอนนี้เรากลับปล่อยตัวไม่ทำอะไร ก็คือเราตกอยู่ในความประมาท เพราะฉะนั้นต่อไปเดือนหน้าเราจะได้รับผลกรรมเก่าเพิ่มเข้าไป คือผลจากความประมาทที่เราทำในเดือนนี้

ฉะนั้น ความประมาทประกอบด้วย หนึ่ง ไม่มีปัญญา ไม่ใช่ปัญญา พิจารณา เป็นโมหะ สอง ความประมาทคือการไม่มีสติ เพราะฉะนั้นก็เป็นอกุศล ก็คือกรรมชั่วนั่นเอง

พระพุทธศาสนาเน้นมากเรื่องความประมาท ถือว่าเป็นทางแห่งความเสื่อมความพินาศเพราะฉะนั้นคนที่ประสบสถานะอะไรในปัจจุบันก็ต้องพิจารณาว่าอันนี้เป็นผลรวมของกรรมเก่า เราอยู่ในภาวะอย่างนี้เราจะต้องเรียนรู้ว่าอะไรบกพร่อง อะไรจะต้องแก้ไข แล้วรีบทำกรรมใหม่ แก้ไขปรับปรุงตัวเองพัฒนาให้ดีขึ้น อันนี้จึงจะเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องว่า เราได้ทำกรรมใหม่ที่ดี เราไม่ยอมทำตามกรรมเก่าที่มันไม่ดีแล้ว นอกจากนั้นเรายังใช้กรรมเก่าให้เป็นประโยชน์ คือเป็นบทเรียนด้วย จะได้ดูจุดอ่อนข้อ

บกพร่อง เอามาแก้ไขปรับปรุง ซึ่งก็ถือว่าสำคัญ เพราะเป็นการปฏิบัติตามหลักสิกขา คือการฝึกฝนพัฒนาตัวเอง ซึ่งเป็นสาระสำคัญของชีวิตชาวพุทธ คนไทยเรามากที่เดี๋ยวถือลัทธิกรรมเก่าผิด หนึ่งในแง่ความคิด เห็นผิด สอง ในเชิงปฏิบัติผิดที่อยู่ในความประมาท ไม่ทำกรรมใหม่ที่ดี และไม่มีสิกขา

ปจจา

ความสันโดษโดยเชื่อว่าเป็นกรรมเก่าเป็นสิ่งไม่ดีหรือ

วิสัยนา

ตามหลักพุทธศาสนา สันโดษถูกก็มี ผิดก็มี แต่สันโดษในกรณีนี้ ผิด การปฏิบัติที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนาต้องมีปัญญากำกับตลอดเวลา การปฏิบัติที่ถูกต้องในเรื่องนี้แบ่งเป็น ๒ ชั้น คือ *ชั้นแรก* รู้ทันความจริง และยอมรับด้วยปัญญา (เอาความรู้มาปรับความรู้สึก) *ชั้นที่สอง* ใช้ปัญญา พิจารณาค้นหาเหตุปัจจัยและดำเนินการแก้ไขตามเหตุปัจจัยนั้นๆ (ทำการด้วยปัญญา) ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลดีครบทั้งสองชั้น คือ ๑. เพื่อปลงใจได้ จะได้ไม่ทุกข์ ๒. เพื่อแก้ไขปรับปรุงอย่างได้ผล

ถ้าติดอยู่แค่ขั้นเดียวผิด เหมือนอย่างคนถือหลักอนิจจัง ถ้าถือแง่เดียวผิดทันที สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วก็ต้องตั้งอยู่ดับไป เพราะฉะนั้นมีเจริญก็มีเสื่อมได้เป็นธรรมดา เมื่อมีเสื่อมมันแตกหักพังสลายไปก็ต้องปลงใจ เป็นอนิจจังตามธรรมดาของมัน สบายใจจะได้ไม่ทุกข์ไม่ร้อน

ในแง่ที่ท่านถือว่าเป็นการยอมรับความจริงตามกฎธรรมชาติ ที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลง ทำให้หวังใจได้ดีขึ้น หายทุกข์หรือทุกข์น้อยลง สร้างโศกอันนี้ท่านก็ให้เป็นส่วนหนึ่ง ได้คะแนนหนึ่ง

แต่ท่านไม่ได้หยุดแค่นั้น ท่านบอกว่าอนิจจัง สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงไป แต่มันไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเลื่อนลอย มันไม่ได้อยู่ ๆ ก็เปลี่ยนแปลง พระพุทธศาสนาถือหลักเหตุปัจจัย สิ่งทั้งหลายที่เปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปโดยเลื่อนลอย แต่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย การที่มันเจริญก็มาจากเหตุปัจจัยที่ทำให้เจริญ การที่มันเสื่อมก็เกิดจากเหตุปัจจัยที่ทำให้เสื่อม เราต้องการความเจริญ เราไม่ต้องการความเสื่อม ถ้าเช่นนั้นเราต้องศึกษาเหตุปัจจัยว่าอะไรจะทำให้เสื่อม อะไรจะทำให้เจริญ เหตุปัจจัยอะไรจะทำให้เสื่อมก็แก้ไขป้องกันกำจัด เหตุปัจจัยอะไรจะทำให้เจริญรู้แล้วก็ทำ ก็จะได้ความเจริญสมหมาย เพราะฉะนั้นในทางปฏิบัติก็ต้องฝึกศึกษาใช้ปัญญา แล้วเราก็แก้ไขปรับปรุงอยู่เรื่อย อันนั้นก็คือ *ความไม่ประมาท*

หลักอนิจจังนี้พระพุทธเจ้าจะสอนพร้อมกับความไม่ประมาท แม้แต่จะปรินิพานก็สอนว่า *วยธัมมา สังขารา อัปปมาเทนะ สัมปาเทถะ* สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา นี่คือท่อนที่หนึ่ง คืออนิจจัง ท่อนที่สอง *อัปปะมาเทนะ สัมปาเทถะ* เพราะฉะนั้นจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม เพราะฉะนั้นจะมัวนั่งนอนใจอยู่ จะมัวปล่อยปละละเลยไม่ได้ มีอะไรควรทำต้องรีบทำ ต้องรีบแก้ไขปรับปรุง ท่อนนี้สำคัญ เรามักจะทิ้งท่อนนี้ เป็นพุทธพจน์ที่เตือนแล้วเตือนอีก

หลักความไม่ประมาทนี้ถือว่าเป็นหัวใจพุทธศาสนาอันหนึ่ง ธรรม

ทั้งหมดนั้นเหมือนกับอยู่ภายใต้ครอบคลุมของความไม่ประมาท จะมีประโยชน์ขึ้นมา ก็เพราะไม่ประมาท จะได้ใช้มัน ก็เพราะไม่ประมาท เหมือนกับเอาเท้าข้างครอบคลุมรอยเท้าสัตว์ทั้งหลายอื่นได้หมด

ความไม่เที่ยงหรืออนิจจังจึงต้องโยนไปหาความไม่ประมาท อันนี้เป็นหลักสำคัญในเชิงปฏิบัติ ในขั้นที่หนึ่งนั้นสำหรับทำใจ ในขั้นที่สองนี่เชิงปฏิบัติ คือต้องทำการแก้ไขปรับปรุง เพราะฉะนั้นเราไปหยุดแค่ว่าปล่อย เราอาจจะสบายใจแต่คือความเสื่อม เพราะฉะนั้นต้องมีขั้นที่สองด้วย คือพอรู้ว่าไม่เที่ยง อนิจจัง ต้องรีบใช้ปัญญาแล้วก็แก้ไขปรับปรุงในทางปฏิบัติ และเราก็จะได้ในแง่ที่ว่า เป็นวิธีการของปัญญา คือไม่เอาแค่เพียงความปรารถนาของตัวเอง ที่คิดจะให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้

การที่เป็นอย่างนี้จะเปรียบเทียบได้เหมือนกับว่าเป็นกระแสสองกระแส คือ กระแสคน กับกระแสของกฎธรรมชาติ สิ่งทั้งหลายที่เราไปเกี่ยวข้องเราก็จะมีความปรารถนาต่อมัน ให้มันเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ความปรารถนาของเราก็คือกระแสอันที่หนึ่ง เป็นกระแสในใจของเรา ในความคิดของเรา ขอใช้คำว่ากระแสของคน คือกระแสความปรารถนาของเราต่อสิ่งนั้นว่าให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ พร้อมกันนั้นเองสิ่งนั้นก็มีความเป็นไปตามธรรมชาติของมัน คือเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ความเป็นไปของสิ่งนั้นตามธรรมชาติของมันตามธรรมดานั้นก็เป็นอีกกระแสหนึ่ง เรียกชื่อว่า กระแสของธรรมชาติ หรือเรียกสั้นๆ ว่ากระแสธรรม

ตกลงว่ามี ๒ กระแส คือกระแสความปรารถนาของคนอยู่ในใจของเราอย่างหนึ่ง แล้วก็กระแสของเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติอีกกระแสหนึ่ง สิ่งเดียวกันอยู่ใน ๒ กระแส ก็เลยเรียกง่าย ๆ ว่ากระแสของคน

กับกระแสของธรรมชาติหรือกระแสของธรรม

สิ่งเดียวกันนั้นจะเป็นไปใน ๒ กระแสได้อย่างไร มันก็เป็นไปได้ในกระแสเดียว กระแสที่แท้จริงคือกระแสอะไร กระแสที่จริงคือกระแสธรรมชาติ หรือกระแสของเหตุปัจจัย สิ่งทั้งหลายจะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน กระแสความปรารถนาของคนเป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์คิดขึ้นปรุงแต่งขึ้นมาเฉยๆ ไม่มีในความจริง สิ่งนั้นเอาเข้าจริงมันจะเป็นไปตามกระแสเหตุปัจจัย มันไม่ได้เป็นไปตามกระแสความปรารถนาของเรา ทางพระเรียกกระแสความปรารถนาว่ากระแสตัณหา

ถ้าสิ่งนั้นเป็นไปตามกระแสเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติ ไม่เป็นไปตามกระแสความปรารถนาของเรา พอเกิดเหตุเป็นไปอย่างใดขึ้นมา ก็เกิดการปะทะขัดแย้งกันระหว่าง ๒ กระแส กระแสความเป็นไปของเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาตีก็นำมาปะทะกับกระแสความปรารถนาของคน กระแสความปรารถนาของคนเราแพ้ เราก็ถูกบีบคั้นกดดันกระหนาบกระแทก ทำให้เกิดความทุกข์ อันนี้คือทุกข์ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากกระแสตัณหาที่ถูกขัด

พอมนุษย์พัฒนาขึ้นมา พระพุทธเจ้าสอนไม่ให้ใช้ตัณหา ให้ใช้ปัญญา พอเราใช้ปัญญาคือรู้เหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติ ปัญญา มันก็ทำหน้าที่รู้ รู้ก็คือรู้เหตุปัจจัยตามกฎธรรมชาติ ตอนนี่กระแสใหม่ของคนก็คือกระแสปัญญา แต่กระแสของคนที่เป็นกระแสปัญญาเป็นกระแสเดียวกับกับกระแสเหตุปัจจัยในธรรมชาติ เพราะมันรู้ตามกัน กลายเป็นว่าตอนนี้กระแสของคน กับ กระแสของธรรมชาติ กลมกลืนเป็นอันเดียวกัน ไม่ขัดแย้งกัน

เวลาคนพัฒนากระแสปัญญาแล้ว กระแสของคนก็ประสานเป็น

อันเดียวกัน กลมกลืนกันกับกระแสของธรรม ไม่มีการขัดแย้งปะทะกันก็
ไม่เกิดปัญหา ก็เลยหมดทุกข์ แล้วก็ได้ผลทั้งสองอย่าง **หนึ่ง** มีอะไรก็รู้ตาม
เป็นจริง เพราะกระแสของคนคือกระแสปัญญากลมกลืนกับกระแส
กฎธรรมชาติ ไม่เกิดความทุกข์หรือทุกข์น้อย **สอง** ทำกิจได้ผลด้วย เพราะ
ว่ารู้ตามความเป็นจริงตามเหตุปัจจัย ก็ทำตรงตามเหตุปัจจัย จิตใจก็ดี
ทุกข์น้อย ทำอะไรก็ได้ผล ทำกิจทำงานได้ผลด้วย ได้ทั้งสองอย่าง

แต่ถ้าเอากระแสความปรารถนาคือกระแสตัณหาแล้ว จะเสียทั้งคู่
หนึ่ง ทุกข์มาก ถูกบีบคั้น ถูกกดดัน **สอง** ทำก็ได้ผล เพราะตัวไม่รู้ความ
จริง ไม่ทำให้ตรงตามเหตุปัจจัย อันนี้คือการพัฒนามนุษย์ เพราะฉะนั้น
การถือหลักกรรมก็ การปลงอนิจจังก็ ต้องได้ ๒ ชั้น จิตใจก็ต้องสบาย
ด้วย การงานและการแก้ไขปรับปรุงพัฒนาตนก็ต้องได้ด้วย

คนอีกพวกหนึ่งคือคนที่ขยัน ไม่ประมาท ตั้งใจทำ แต่ทำแบบ
เร่าร้อนใจ มีแต่ความทุกข์ พวกนี้ไม่รู้เท่าทันความจริงเหมือนกัน ปัญญา
ไม่พอก็เอาแต่ความปรารถนา แต่ไปใช้ในแง่เร่งรัดตัวแล้วก็มีอาการเร่าร้อน
ในการทำงาน เลยผิด แต่ถ้าทำตามหลักกรรมแล้วได้ทั้งคู่ คือ ได้ทั้งจิตใจ
สบาย และทำงานก็ได้ผลด้วย

ตกลงอนิจจังท่านให้ใช้ ๒ ชั้น คือ **หนึ่ง** ต้องให้ใจสบาย **สอง**
ต้องให้งานได้ผลด้วย ไม่ใช่ปล่อย ถ้าเราปล่อย เราก็ทำกรรมชั่วซ้อนคือ
ประมาท เป็นกรรมปัจจุบันซ้ำเติมเข้าไปอีก เอาความประมาทมาซ้ำตัวเอง

เรื่องสันโดษที่บอกว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปอย่างไรก็พอใจแค่นั้นสันโดษ
ก็เลยพอใจ อย่างนี้เรียกว่าเข้าใจความหมายและความมุ่งหมายของสันโดษ
ผิดหมด. สันโดษแปลว่าความรู้จักอิมูจักพอในวัตถุปัจจัยเครื่องบำรุง

บำรุงความสุข ท่านสอนคู่ไว้ดีกว่า ความไม่สันโดษในกุศลธรรมนี้
พระพุทธเจ้าถือว่าเป็นธรรมสำคัญ พระองค์ตรัสว่าที่เราตรัสรู้นี้ได้เห็นคุณ
ของธรรม ๒ ประการ คือ **หนึ่ง** ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย
สอง การทำความเพียรพยายามไม่ระย่อท้อถอย ตกลงว่าพระพุทธเจ้าเป็น
บุคคลที่ไม่สันโดษ (ในแง่กุศลธรรม)

ความสันโดษกับไม่สันโดษมาสนับสนุนซึ่งกันและกัน สันโดษหรือ
ไม่สันโดษต้องมีตัวตาม ว่าสันโดษในอะไร ไม่สันโดษในอะไร ไม่ใช่ทิ้งไว้
ลอย ๆ **สันโดษ** คือสันโดษในวัตถุปัจจัยเครื่องบำรุงความสุข อันนั้นท่าน
ให้สันโดษไม่เห็นแก่ความสะดวกสบายบำรุงบำเรอตัวเอง แต่ให้ **ไม่สันโดษ**
ในกุศลธรรม ในสิ่งที่ดีงาม ในการสร้างสรรค์ประโยชน์สุข ความดีทำไป
ไม่รู้จักอิมูจักพอ

พอเราสันโดษในวัตถุ เราก็จะสงวน ๑. เวลา ๒. แรงงาน ๓. ความ
คิด ไว้ได้ แล้วเอาสามอย่างนี้มาทุ่มให้กับความไม่สันโดษในกุศลธรรม เรา
จะสร้างสรรค์ทำสิ่งที่ดีงามได้เต็มที่เลย ถ้าคนที่ไม่สันโดษในวัตถุ เขาก็จะ
ใช้เวลาหมดไปกับการแสวงหาวัตถุบำรุงตัวเอง ความคิดก็หมกมุ่น แรง
งานก็ใช้หมดไปในการยุ่งกับเรื่องนั้นจนไม่เป็นอันได้ทำกิจหน้าที่ทำความดี
เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนไว้คู่กัน ถ้าคนสันโดษในวัตถุบำรุงตัว เขาก็สงวน
เวลาเรี่ยวแรงความคิดเอามาใช้ในการสร้างสรรค์กุศลธรรม เมื่อเขาไม่
สันโดษในกุศลธรรม เขาก็ก้าวหน้าในกุศลธรรมต่อไป ก็ยิ่งดีใหญ่

บางคนพอไปสันโดษในวัตถุเขาก็คิดว่าสันโดษเพื่อมีความสุข ไม่
เข้าใจความมุ่งหมายของสันโดษว่าเพื่อจะได้สงวนแรงงานเวลาและความคิด
ไปใช้ในการทำกิจหน้าที่ทำสิ่งที่ดีงามคิดว่าสันโดษเพื่อมีความสุขก็เลยสบาย

ที่เกี่ยว นอนเลย คือปฏิบัติธรรมครั้งเดียว ทำให้เอียงไปแถบเดียวก็ล้ม จะต้องมิดุลยภาพถึงจะยืนอยู่ได้และก้าวไปถูกทาง

การกระทำของเราก็อยู่ภายใต้เงื่อนไขว้ของสิ่งแวดล้อมด้วย ถ้าเรามองว่าดวงดาวอะไรต่าง ๆ เป็นสิ่งแวดล้อมอิทธิพลภายนอก ซึ่งคล้าย ๆ เป็นขีดจำกัดของการกระทำของเราว่าจะได้แค่ไหน แต่ในแง่ของเรา เราต้องพยายามให้ดีที่สุดของเรา แม้อิทธิพลภายนอกมาแต่ถ้าเรามีสติดี เราก็จะกันเหตุร้ายหรืออิทธิพลจากภายนอกได้มาก ถ้าไม่หมดก็ลดความรุนแรงไป จึงถือว่าสติสำคัญมาก สถิตอยู่ในตัว แก้ไขสถานการณ์ได้มาก แต่สถิตอย่างเดียวก็นำไม่พอ ต้องปัญญาด้วย สถิติเป็นตัวเริ่มต้นให้ สถิติเป็นตัวส่งงานให้ปัญญา ปัญญาเป็นตัวทำงานที่แท้จริง แต่ถ้าสติไม่เริ่มต้นให้ ปัญญาที่ไม่ว่างจะทำงานอย่างไร

บุพญา

เราน่าจะลิขิตชีวิตตัวเองได้

วิสัยทัศน์

ที่มีส่วน คือในระยะยาวเราจะเป็นผู้มีส่วนลิขิตได้มากที่สุด แต่ก็ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกด้วย การเกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอกก็ต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของเราอีกกว่าจะไปมีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมได้มากแค่ไหน หรือว่ายอมให้อิทธิพลสิ่งแวดล้อมมาครอบงำเรา อันนี้ก็อยู่ที่ว่าฝ่ายไหนจะแข็งแกร่งกว่า ทางพุทธศาสนาจึงเน้นเรื่องการพัฒนาตัวเรา เพราะเมื่อเราพัฒนาตัวเรา เราก็ยังมีความสามารถในการไปมีอิทธิพลต่อสิ่งข้างนอกได้ หรือว่า

อย่างน้อยก็ป้องกันไม่ให้ถูกครอบงำได้ดีขึ้น

ในทางพุทธศาสนาไม่ให้ยอม หมายความว่าตัวนั้นเป็นตัวเก่า ซึ่งเป็นผลได้เท่าที่เราเป็นและเป็นทุนเท่าที่เราจะเอามาใช้หรือมาจัดการได้ เมื่อเราได้ทุนมาแค่นี้ เราจะใช้ทุนเท่าเดิมหรือว่าเราจะเพิ่มทุนก็เป็นเรื่องของเรา เราจะเพิ่มทุนใหม่ ถ้าเราไม่ยอมเพิ่มทุนเราจะใช้แต่ทุนเก่า ก็มีแต่จะหมดไป นั่นคือการกระทำที่เรียกว่าประมาท กลายเป็นว่าเราทำกรรมเพิ่มเข้าไป อีกคือความประมาท นี่คือการกรรมของเรา คือเราจะต้องรับผลเป็นกรรมฝ่ายไม่ดี ถ้าเราไม่ประมาทเราก็แก้ไข ที่มันร้ายแรงก็กลายเป็นผ่อนหนักเป็นเบา ส่วนที่ตี้น้อยอยู่แล้ว ก็ตี้นมากขึ้น

บุพญา

ถ้าเราเสริมบุญขึ้นไปเรื่อย ๆ กรรมจะตามไม่ทันจริงไหม

วิสัยทัศน์

มีอุปมาอันหนึ่ง เหมือนกับว่ามีแก้วน้ำ infinity แล้วในแก้วน้ำนี้มีน้ำสีถ้ำน้ำใสสองอย่าง ตอนแรกใส่น้ำสีเข้าไปสีก็จะเข้มซัด มีอิทธิพลมาครอบงำให้เกิดสีของน้ำขึ้น ทีนี้เรารู้ตระหนักถึงภัยว่าตอนนี้สีนี้มันเข้ม สีนี้มันแดง สีนี้มันไม่บริสุทธิ์ เราไม่ยอมเพิ่ม เราใส่น้ำใส ๆ จนกระทั่งน้ำสีแดงนั้นหมดอิทธิพลไปเลย เหมือนไม่มี ที่จริงน้ำสีแดงไม่ได้หายไปไหน ก็ยังอยู่ เหมือนกับเราทำกรรมดีเพิ่มเข้าไปจนกระทั่งกรรมไม่ดีนั้นแม้มีอยู่ก็ไม่มีอิทธิพล

ปัญหา

กรรมดีที่เราปฏิบัติจะส่งผลถึงคนข้างเคียงได้ไหม

วิธีชนา

จะส่งผลได้หรือไม่ได้และได้มากหรือน้อยแค่ไหน ขึ้นต่อบัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอก และส่งผลโดยตรงก็มี โดยอ้อมก็มี กรรมก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในบรรดาปัจจัยทั้งหลาย เมื่อคนทำกรรม การกระทำของเขาก็แสดงออกต่อบุคคลบ้าง ต่อวัตถุสิ่งของในสภาพแวดล้อมบ้าง เกิดเป็นเหตุการณ์ที่ส่งผลทางกฎธรรมชาติอื่น เช่นทางอตุณิยาม เป็นต้น ความเป็นไปทางด้านอตุณิยามก็ส่งผลมาถึงคนอื่นได้ในลักษณะต่างๆ ซึ่งบางส่วนก็ขึ้นต่อผู้รับด้วย และตัวบุคคลที่ทำกรรมนั้น ก็อาจมีเจตนากระทำต่อผู้อื่นในลักษณะที่เป็นกัลยาณมิตรหรือปาปมิตร เช่นโดยการส่งอิทธิพลชักจูง โดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้ อันนี้ก็อย่างหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่งก็คือตัวเขาเองจะทำของเขาพระท่านเรียกว่าอนุโมทนาทำไมคนหนึ่งทำกุศลแล้วอีกคนหนึ่งกลับได้บุญ เพราะผ่านการอนุโมทนา ก็คือผ่านการยอมรับชื่นชมยินดี ด้วยการที่ชื่นชมยินดียอมรับก็เลยทำให้ได้รับผลไปด้วยได้ อันนี้เป็นด้านของปฏิภริยาต่อกัน ที่คนหนึ่งได้รับการแสดงออกจากอีกฝ่ายหนึ่งแล้วมีทำที่อย่างไรก็จะมีผลต่อตัวเขาเองไปด้วย

เรื่องของกรรมส่งผลไปได้มากมาย กรรมที่เริ่มจากบุคคลหนึ่งอาจเป็นปัจจัยส่งผลตามระบบความสัมพันธ์ต่อทอดออกไปจนทำให้สังคมทั้งสังคมเคลื่อนไหวไปอย่างใดอย่างหนึ่งในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง แต่พูดโดยสรุปก็คือเรื่องของความเป็นไปในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั่นเอง